

УДК 130.2:008

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ* КУЛЬТУРОЛОГІЧНОЇ НАУКИ**Чеботаєва О.М.**Відокремлений підрозділ «Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв»

Роль культурології як теоретичної основи механізмів регуляції соціокультурного життя суспільства невіддільно зростає. Проте процес інституціоналізації даної науки не є завершеним, що відбивається на її евристичному потенціалі. Специфіка об'єкту і предмету культурології, її інтегративний характер ускладнюють спроби визначення її структури та місця серед інших наук. В статті аналізуються підходи до розв'язання проблем наукового статусу культурології, запропоновані авторитетними науковцями; формулюється власна точка зору автора з порушеної проблематики. Визначаються також напрями й перспективи подальшої систематизації загального комплексу культурологічних знань та інституціоналізації культурології як окремої наукової галузі.

Ключові слова: інтеграція наукового знання, культурологія, науковий статус культурології, структура культурологічних знань, предметне поле культурології, українська культурологічна думка.

Постановка проблеми. Особливістю науково-інтелектуального життя суспільства в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. стало посилення в ньому уваги до культурології як окремої галузі знань, що має своє власне коло досліджуваних проблем й характеризується своїми, тільки їй притаманними цілями, завданнями й методами їх реалізації. Культурологія є комплексною соціально-гуманітарною наукою, формування якої відображає загальну тенденцію інтеграції наукового знання про культуру. Вона виконує надзвичайно важливу теоретико-пізнавальну, методологічну, світоглядну, прогностичну роль в системі регуляції соціокультурних процесів життя суспільства, прагне дати відповіді на питання, які виникають з очевидної кризи світу людини, втрати смисложиттєвих орієнтирів, інструменталізації людського розвитку. Проте культурологія є молодшою наукою й за свою порівняно недовгу історію вона не виробила ще єдиної теоретичної схеми, яка б в достатньо суворій формі упорядковувала її зміст, що не може не відбиватися негативно на загальному евристичному потенціалі культурологічної науки. Іншими словами, процес інституціоналізації культурології ще не завершений й подальше його обговорення залишається актуальною науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До зазначеної проблеми в останній час найактивніше зверталися С.Д. Безклубенко, Ю.П. Богущкий, Н.В. Ісакова, А.В. Костіна, А.І. Кравченко, С.Я. Левіт, А.Я. Флієр, В.М. Шейко та ряд інших вчених. Пропонуючи свої підходи до розв'язання проблем наукового статусу культурології, всі вони пов'язують складність завдання із специфікою об'єкту і предмету культурології, інтегративним характером відображення в ній культури як цілісного, надскладного, внутрішньо суперечливого і динамічного організму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на наявність ряду ґрунтовних публікацій, актуальними для подальшого дослідження залишаються такі аспекти загальної проблеми: поглиблення методології та удосконалення методики інтегруван-

ня (парадигмального синтезу) культурологічних знань, знаходження найефективніших способів структурування цих знань, уточнення місця культурології серед інших наук та особливостей її стосунків з іншими галузями наукових знань. В сукупності все це має посприяти завершеному процесу інституціоналізації культурології як окремої наукової галузі.

Мета статті. Метою нашої роботи є проаналізувати підходи до розв'язання проблем наукового статусу культурології, запропоновані авторитетними науковцями, сформулювати власну точку зору з порушеної проблематики, визначити напрями й перспективи подальшої систематизації загального комплексу культурологічних знань, окреслити завдання української культурологічної думки в контексті загального процесу інституціоналізації культурологічної науки.

Виклад основного матеріалу. Культурологія є порівняно молодшою галуззю наукових знань, що на перший погляд здається парадоксальним, оскільки культура, як основний об'єкт і предмет її дослідження, існує стільки ж, скільки і саме людство.

Як самостійна наукова галузь, культурологія сформувалася у І пол. ХХ ст. Її «хрещеним батьком» прийнято вважати американського культурантрополога Леслі Уайта (1900-1975 рр.), який першим ввів поняття «culturology» в широкий науковий обіг і який започаткував викладання культурології як окремої дисципліни в університетах США [8; 9].

Варто звернути увагу на різницю між поняттями «культурологічна думка» і «культурологічне вчення», «культурологічна наука». Перше поняття ширше, ніж два останніх. Під культурологічною думкою розуміємо весь комплекс знань про культурні процеси і явища, які нагромадило людство протягом багатьох століть. Це визначення містить, зокрема, ідеї та погляди про культуру, які висловлювалися як окремі складові в контексті найрізноманітніших, передусім – філософських, історичних, політичних, етнографічних концепцій. Першими подібні висловлювання сформулювали ще античні автори, наприклад, славнозвісний Цицерон, без згадки про якого сьогодні рідко обходиться будь-який підручник чи посібник з культурології.

* Інституціоналізація – надання будь-якому явищу або процесу упорядкованого вигляду з чітко визначеними структурою та принципами функціонування.

Поняття «культурологічне вчення» (або «культурологічна теорія») вже безпосередньо стосується цілого комплексу культурологічної проблематики. Воно, по суті, відображає процес формування власне культурологічної науки, яка виникла та розвинулася в минулому столітті. Її існування характеризується наявністю певних напрямів, шкіл, течій, представники яких пропонують свої теоретичні підходи щодо розуміння сутності культури та виявлення основних закономірностей її соціального буття.

Сам термін «культурологія» тлумачиться сьогодні, принаймні, у двох значеннях. **В широкому** – як загальне означення різних наукових дисциплін, що мають справу з вивченням культури в різних її аспектах. Тут культурологія розуміється як широкий мультидисциплінарний науковий напрям, до якого відносять теорію культури, історію культури (взагалі) та (окремо) історію художньої культури, соціологію культури, прикладну культурологію (теорію СКД). Іноді до цього загалу додають ще й цілий спектр вузькопредметних дисциплін, таких як мистецтвознавство, фольклористика, етнографія, релігієзнавство і т.д. **У вузькому значенні** термін «культурологія» використовується як друга назва лише однієї, але найбільш узагальненої, фундаментальної дисципліни про культуру, яка інакше називається «теорія культури» [1, с. 25] (що, власне, і мав на увазі Л. Уайт).

У спробах розв'язання проблем наукового статусу культурології питання про структуру культурологічних знань було і залишається одним із складніших. Відомий сучасний російський культуролог А.Я. Флієр пропонує розподіляти культурологію на два великі напрями, що принципово розрізняються за науковими методами, якими вони користуються (див. **схему 1**) [6, с. 11-13].

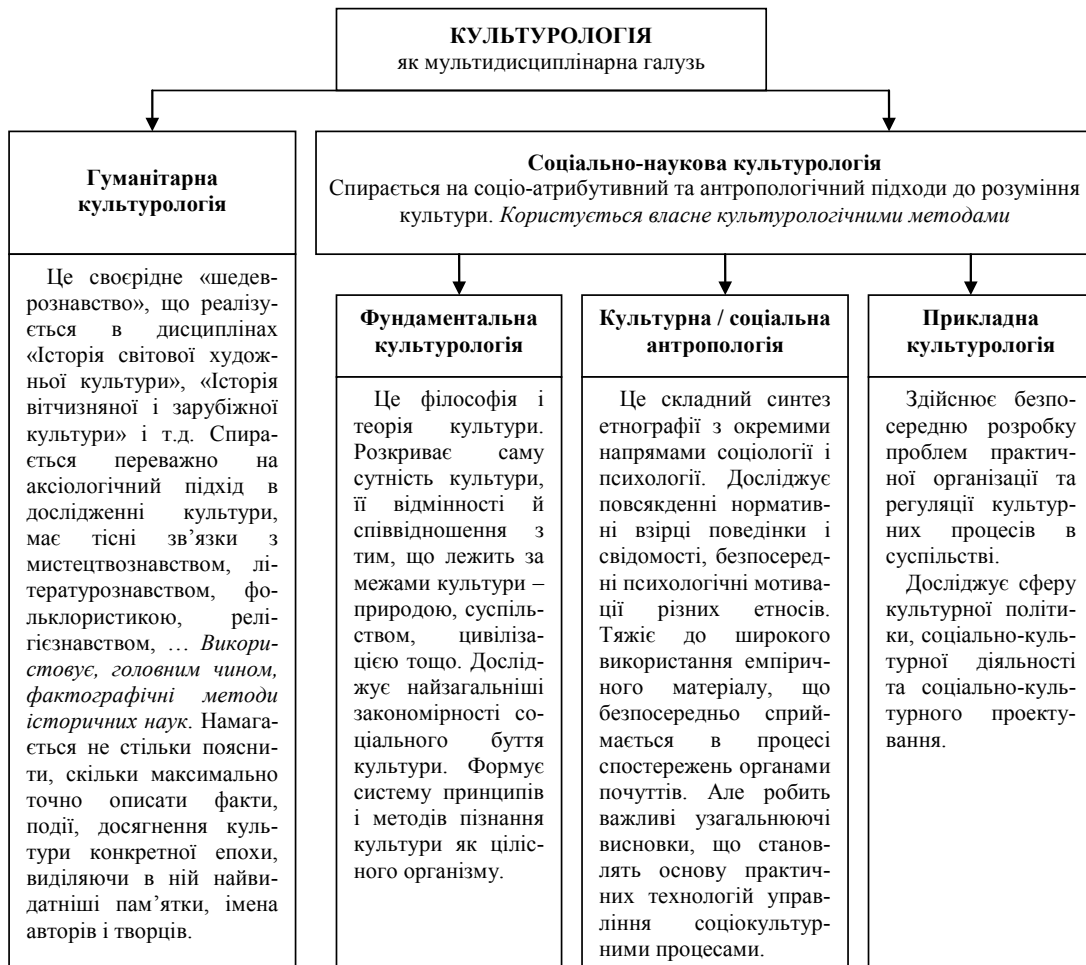
Отже, на думку А.Я. Флієра, культурологія є наукою, що вивчає людину і суспільство в своєму суворо визначеному ракурсі. Предметом її дослідження мають бути переважно нормативно-регулятивні, ціннісно-сміслові та знаково-комунікативні механізми, що регулюють будь-яку соціальну практику та забезпечують взаємодію й взаєморозуміння людей (інакше кажучи, «забезпечують порядок в суспільстві») [6, с. 41].

А.Я. Флієр дає наступні визначення досліджуваної галузі:

- **культурологія** – це наука про способи (технології) здійснення колективного життя людей, а також про домовленості (соціальні конвенції) з приводу припустимості або неприпустимості тих чи інших способів задоволення їхніх інтересів і потреб;

- **культурологія** – це наука про процеси формування в різних людських колективах комплексів їх соціально значимих знань й соціального досвіду. У сукупності такий досвід стає осмисленою

Схема 1

Розробка автором за: [6]

й упорядкованою картиною світу, що відбиває специфіку історичної долі даного суспільства;

• **культурологія** – це наука про процеси й способи соціального відтворення суспільства та особистості, або – про міжпоколінну трансляцію соціально-культурного досвіду, що втілюється в систему норм, правил, знань і смислів, цінностей та символів, а також мов їх позначення. На це спрямовані процеси соціалізації та інкультурації особистості – виховання індивіда в традиціях, нормах, цінностях і смислах даного суспільства [6, с. 42-44].

Запропонований А.Я. Флієром підхід до розуміння специфіки культурології відбиває спробу подолання деяких особливостей, якими супроводжувалося (й значною мірою продовжує супроводжуватись) утвердження культурології спочатку в радянському (наприкінці його існування), а потім в пострадянському науковому просторі. *З одного боку*, – це надто широке й неієрархізоване представлення предметного поля досліджень культури, що веде до концептуального розмивання методологічної основи культурологічних знань й приписування до культурологів навіть тих фахівців-гуманітаріїв, які самі себе культурологами не вважали і не вважають. *З іншого ж боку*, – це уявлення про культурологію як про абстраговану сферу філософствування, що заважає її перетворенню на практично значиму наукову галузь.

Обидві особливості обумовлюють таку структуру вітчизняної й в цілому пострадянської культурології, що їй не можна знайти аналога в західній науці. Директор Інституту культурології АМ України Ю.П. Богуцький афористично визначає вище вказану зміну ракурсу культурологічних досліджень – як «рух від усвідомлення значимості культури у суспільній практиці до визнання суспільної практики проявом культури» [2].

Необхідно зауважити, що українська культурологічна наука зароджувалась саме як історія культури, тобто у руслі гуманітарної культурології. Тут далися в знаки несприятливі суспільно-політичні умови, які вимагали боротьби за національну незалежність та збереження основних чинників самоусвідомлення нації: мови, літератури, історії, етнографії тощо. Національні витоки і смисли української культури, її самобутні риси та найяскравіші досягнення стали предметом дослідження цілого ряду поколінь видатних українських гуманітаріїв та представників громадської думки. Далеко неповний їхній перелік складають: М. Максимович, М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, І. Огієнко, Д. Антонович, І. Крип'якевич, Є. Маланюк, М. Семчишин, І. Дзюба, С. Кримський, М. Попович, В. Скуратівський, В. Шейко та ін.

Здобуття незалежності створило нові можливості як для розвитку самої української культури, так і для її наукової рефлексії. Дискусійним питанням навколо проблем наукового статусу культурології була присвячена нарада провідних культурологів України, що відбулася в Київському національному університеті культури і мистецтв 13 листопада 2000 р. Вона окреслила стан та позначила перспективи розвитку культурології в Україні на початку ХХІ ст. Підсумки роботи згаданої наради знайшли відображення в публікаціях одного з «патріархів» сучасної ві-

тчизняної культурології С.Д. Безклубенка, які не втратили своєї актуальності й дотепер [1].

Важливими досягненнями в розвитку української культурологічної думки за цей період можна вважати: 1) ґрунтовне висвітлення історії української культури в загальносвітовому культурологічному вимірі, здійснене в академічному п'ятитомному ілюстрованому виданні «Історія української культури»; 2) спробу виведення вітчизняної культурології на принципово новий для неї епістемологічний рівень. До цього спричинилася фундаментальна монографія Ю.П. Богуцького й В.М. Шейка «Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.)» [7]. Вона виявилася вдалою спробою інтегрувати вітчизняну культурологію в міжнародний науковий простір. Особлива увага в даному виданні приділяється з'ясуванню евристичних можливостей синергетичної парадигми у розгляді історико-культурологічних процесів, а також дослідженню взаємозв'язків психоаналізу, культури і художньої творчості. Синергетика – це науковий принцип, згідно з яким складні феномени (в даному випадку – культура) розглядаються як самоорганізовані комплексні системи.

Перспектива подальшого розвитку української культурологічної науки бачиться в посиленні її соціально-наукового напрямку. Серед проблем, що потребують практично значимого, першочергового дослідження, Ю.П. Богуцький зазначає, наприклад, наступні: 1) механізми соціальних комунікацій та технології культурно-психологічної консолідації та диференціації; 2) динаміка соціокультурних норм і традицій; 3) зміст соціально-культурних стереотипів; 4) культурні «коди» релігійних, філософських, правових, політичних, мистецьких та інших соціальних явищ; 5) етносоціальні та етнопсихологічні особливості менталітету; 6) стратегія повсякденного життя людини та соціокультурна обумовленість її поведінки; 7) співвідношення національної та регіональної культурної ідентичності; 8) розробка методик прогнозування культурно-психологічних наслідків впровадження тих чи інших управлінських (або політичних) рішень; 9) формування культурних стандартів та ціннісних ієрархій (особливо в контексті процесів глобалізації – О.Ч.); 10) пошук ефективних технологій соціалізації та інкультурації людини; 11) напрацювання методів розвитку етнічної складової культури в умовах модернізації суспільства; 12) *пошук моделей вирішення соціально-психологічних конфліктів в сучасному українському суспільстві (виділено нами – О.Ч.)* [2].

Зрозуміло, що здійснювати наукові дослідження у вище зазначеному предметному полі можливо лише за умови концептуального розуміння специфіки культурології саме як комплексної, інтегративної, міждисциплінарної галузі. Ступінь цієї інтегративності (ступінь парадигмального синтезу) в кожному конкретному випадку залежить від самого предмету або аспекту дослідження. Найвищої міри вона досягає в теорії та філософії культури. В максимально спрощеному варіанті загальний комплекс культурологічних знань можна представити у вигляді піраміди. Її основу становить цілий спектр

соціальних і гуманітарних наук, що стосуються окремих спеціалізованих видів культурної діяльності та виокремлюються саме **за предметом такої діяльності**: релігієзнавство, мистецтвознавство, фольклористика, літературознавство тощо. Культурологія, як інтегративна дисципліна, зовсім не є простою арифметичною сумою знань про культуру, накопичених в межах спеціалізованих соціально-гуманітарних дисциплін, оскільки вона зосереджується саме **на загальних аспектах соціально-культурної діяльності**, безвідносно до якогось її конкретного предмету (тобто досліджує соціально-культурну діяльність як окремий цілісний феномен).

З рівня предметних узагальнень культурології, таким чином, підноситься на рівень **соціально-культурних узагальнень**, а потім і на рівень **філософсько-теоретичних узагальнень**. На вершині нашої моделі-піраміди знаходиться **фундаментальна культурологія** (теорія та філософія культури), здатна до створення концептуальних конструкцій найвищого рівня складності у відповідності із специфікою свого основного об'єкта і предмета дослідження.

Сучасна фундаментальна культурологія тлумачить культуру як надскладну (в процесах сво-

єї самоорганізації) й вкрай динамічну систему. Майбутня перспектива фундаментальної культурології бачиться у створенні універсальної міждисциплінарної теорії на основі синтезу різних парадигмальних підходів стосовно сутності, структури, типології культури, соціокультурної динаміки і т.д.

Висновки і пропозиції. Підводячи підсумки, ще раз підкреслимо, що процес поступової й послідовної систематизації культурологічних знань є об'єктивним, реальним, розгорнутим у часі. Він обумовлюється внутрішньою логікою розвитку самої науки й в подальшому продовжуватиметься. А проблема інституціоналізації культурологічної науки, тобто проблема уточнення її наукового статусу, визначення її структури, її місця серед інших наук, характеру її стосунків з іншими галузями наукових знань, зберігатиме свою актуальність. Успіхи процесу інституціоналізації культурології значною мірою залежатимуть від поглиблення методології та удосконалення методики інтегрування (парадигмального синтезу) культурологічних знань. А перспективи подальшого розвитку української культурологічної думки бачаться в посиленні її соціально-наукового напрямку.

Список літератури:

1. Безклубенко С.Д. Стан та перспективи розвитку культурології // Культура і сучасність. Альманах. – К., 2000. – № 1. – С. 22-28.
2. Богуцький Ю.П. Проблеми історичної культурології в аспекті збереження самобутності української культури: [Електронний ресурс] // Who-is-who.ua – Електронні дані. – Режим доступу: <http://who-is-who.ua/main/page/Olimp2009/2/397> – Назва з екрану.
3. Исакова Н.В. Культурологическое знание как система: Основные этапы формирования // Мир культуры и культурология. – СПб.,: Изд-во РХГА, 2011. – Вып. 1. – С. 16-25.
4. Костина А.В. Культурология как междисциплинарная наука и интегративная учебная дисциплина (к выходу в свет нового учебника) // Обсерватория культуры. – М., 2006. – № 2. – С. 92-95.
5. Левит С.Я. Культурология как интегративная область знания // Культурология. XX век. Антология. – М., 1995. – С. 654-657.
6. Флиер А.Я. Культурология для культурологов: Учебн. пособие для магистрантов и аспирантов, докторантов и соискателей, а также преподавателей культурологии. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002. – 492 с.
7. Шейко В.М., Богуцький Ю.П. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина XIX – початок XXI ст.). Монографія. – К.: Генеза, 2005. – 592 с.
8. White L.E. Culturology // Science. – 1958. – N 128.
9. White L.E. The science of culture. – New York, 1949.

Чеботаева О.Н.

Отдельное подразделение «Николаевский филиал
Киевского национального университета культуры и искусств»

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИИ* КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

Аннотация

Роль культурологи как теоретической основы механизмов регуляции социокультурной жизни общества неуклонно возрастает. Однако процесс институционализации данной науки еще не завершен, что отражается на ее эвристическом потенциале. Специфика объекта и предмета культурологии, ее интегративный характер осложняют попытки определения ее структуры и места среди других наук. В статье анализируются подходы к решению проблем научного статуса культурологии, предложенные авторитетными учеными; формулируется собственная точка зрения автора по указанной проблематике. Определяются также направления и перспективы дальнейшей систематизации общего комплекса культурологических знаний и институционализации культурологии как отдельной научной отрасли.

Ключевые слова: интеграция научного знания, культурология, научный статус культурологии, структура культурологических знаний, предметное поле культурологии, украинская культурологическая мысль.

* Институционализация – придание любому явлению или процессу упорядоченного вида с четко определенной структурой и принципами функционирования.

Chebotaieva O.M.

Separated Subdivision «Mikolaiv Branch
of Kyiv National University of Culture and Arts»

ACTUAL PROBLEMS OF INSTITUTIONALIZATION* OF CULTURAL SCIENCE

Summary

The role of cultural studies as a theoretical basis for the mechanisms of the regulation of the sociocultural life of society is constantly increasing. However, the process of institutionalization of this science has not completed yet, which is reflected in its heuristic potential. The specific nature of the object and the subject of culturology, its integrative nature is complicated with attempts to determine its structure and place among other sciences. The article deals with the analysis of the approaches to solve the problems of the scientific status of culturologists, proposed by prominent scholars; author's own point of view on this issue is been formulated. The trends and perspectives of further systematization of the general complex of cultural knowledge and institutionalization of culturology as a separate scientific branch are also determined.

Keywords: integration of scientific knowledge, culturology, scientific status of culturologists, structure of cultural knowledge, subject field of culturology, Ukrainian cultural theory.

* Institutionalization – process of conferring to any phenomenon or process of an orderly type with a clearly defined structure and principles of functioning.